

Groeiend onbehagen

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**22ste jaargang nummer 8
15 april 1967**

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers

Redactieraad:
mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J.C. Brande Corstius,
H. Mozes, mej. E. van der Reijden, R. de la Rie,
mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: J. van Straten
Goethelaan 73, Utrecht, telefoon (030) 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor leden van humanistische organisaties f 7,50
voor niet-leden f 9,50
buitenland f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer o.a.:

H. Bongers: Groeiend onbehagen (1)

Redactie: Openbare school en N.H. Kerk (3)

**G.L. Salm: Problemen omtrent het al of niet bestaan
van een god (4, 5 en 6)**

**Prof. dr. J. P. van Praag: Commentaar
bij Salm's artikel (6 en 7)**

H. Bongers: 'Rekenschap' over vrijheidsstraf (7)

WANNEER u dit leest zal ons land, hoogstwaarschijnlijk, wel een regering hebben, maar de geschiedenis van deze kabinetsformatie heeft het algemene gevoel van onbehagen fiks versterkt. Waarom? Ik wil proberen hierover een paar opmerkingen te maken die niet gebaseerd zijn op een partijstandpunt maar die algemeen van aard zijn. Ik bedoel hiermee, dat geen kritiek wordt geleverd op het feit, dat de formatie uitgaat van een 'programma', dat tot elke prijs de P.v.d.A. en andere linkse groeperingen buiten de regering wil houden. Hier kan men over denken zo men wil. Maar uitgaande van dit 'programma' is er iets anders aan de hand, dat het gevoel van onbehagen bij talloze kiezers en toekomstige kiezers versterkt, namelijk de z.g. verdeelsleutel, gebruikt bij de samenstelling.

De vastgeroeste, op de negentiende eeuw gebaseerde partijformaties, doen alsof er in wezen niets veranderd is. De formatie van informateurs gaan eerst de sleutel maken, zich oriënterend op de zetelverdeling in de Tweede Kamer - zoveel K.V.P.-ministers, zoveel V.V.D.-ministers enz. - en daarna gaan zij zoeken naar de personen, nadat de partijbesturen akkoord zijn gegaan met het aantal hun toebedachte ministers. Bedanken dan sommige kandidaten van de partijen dan moeten zij ijverig zoeken naar figuren van het tweede, derde of vierde plan en zo komt, met horten en stoten, laat en onbevredigend, een team tot stand. Er wordt aan de partijen gevraagd welke personen zij kunnen noemen omdat een bepaald departement nu eenmaal bezet moet worden door iemand van die kleur.

Logisch en in overeenstemming met het landsbelang zou het zijn wanneer in de eerste plaats op kundigheid gelet werd en pas daarna op de verhouding der partijen in een regering. Als een aantal partijen het eens is op een gemeenschappelijke basis, dan is het werken met een vaste verdeelsleutel funest voor ons land. Wat achteraf een bescheiden rol zou kunnen spelen wordt zo een dogma dat Nederland, bij ettelijke regeringscrises al veel schade heeft berokkend.

Mutatis mutandis geldt hetzelfde bezwaar

b.v. bij de benoeming van burgemeesters. Het zou goed zijn als uit alle partijen voldoende geschikte kandidaten voorhanden zouden zijn, maar als dat niet zo is mag geen partij klagen, dat zij tekort wordt gedaan als er niet een uit hun kring benoemd wordt. Pas wanneer een minister van Binnenlandse Zaken, bij gelijkelijk geschikte kandidaten, mensen van een bepaalde politieke kleur stelselmatig niet zou benoemen is er reden voor kritiek.

Ik meen, dat deze geschetste werkwijze van formateur, uitgaande van enge partijpolitieke trots 'wij willen zo en zoveel ministers hebben' het gevoel van onbehagen, om het zacht te zeggen, versterkt. Ons land krijgt zo niet de beste mensen als regeerders en daar besturen steeds meer een zaak is van kundigheid is het 'sleutelwerk' een funeste methode. De groeiende weerstand tegen het politieke bedrijf en het grote aantal zetels van D'66 moesten aanwijzingen zijn voor de gekke partijen dat het roer om moest. De tijd, dat een bepaalde politieke figuur in het ene kabinet de portefeuille van landbouw had, in een tweede regering minister van financiën was en in een derde van defensie, zoals voor de oorlog herhaaldelijk voorkwam, is verleden tijd.

ER is verband tussen deze sleutelmisstand en het verschijnsel, dat kundige personen op onvoldoende gronden een ministerspost weigeren. Het is bekend, dat bij grote groepen van de bevolking de politiek zelf weinig sympathie heeft. De studie, door het Sociologisch Instituut van de Vrije Universiteit in Amsterdam gemaakt is onthullend in dezen. De oorzaken van het verschijnsel liggen diep en zijn algemeen in de wereld, maar er zal geen verbetering komen indien de kundigen een ministersportefeuille weigeren op motiveringen die samengevat zouden kunnen worden in 'Ik heb er geen zin in; anderen moeten dat maar doen.' Grotere verantwoordelijkheden moeten aanvaard worden. Minister zijn is een zwaar, ondankebaar en slopend ambt, waarbij de ergernissen

(Vervolg op pag. 2)

GEVANGENISSTRAF ONDERWERP VAN DISCUSSIE IN DE H.W.G.

ZATERDAG 11 maart heeft de Humanistische Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid de jaarlijkse huishoudelijke vergadering gecombineerd met een conferentie over 'De gevangenisstraf'. Over dit onderwerp was reeds in oktober in een cahier¹⁾ bevattend drie artikelen aandacht besteed en discussiestof aangedragen.

De door ziekte verhinderde inleider C. J. F. van Veen werd vervangen door P. E. Hutte. Het onderwerp 'De strafbejegening' werd door deze vervanging in ruimere zin behandeld.

Hutte stelde in zijn inleiding twee punten centraal: de resocialisering en de reclassering van de gedetineerde. Zowel historisch gezien als vanuit de feitelijke functie werken het gevangeniswezen en de reclassering in twee verschillende kaders, waardoor knelpunten ontstaan. Uiteraard zijn er ook aanrakingsvlakken en gelukkig worden nu de problemen gezamenlijk besproken. Tot heden werden de reclasseringsinstanties bij de resocialisatie niet betrokken. Het thans op gang gebrachte gesprek kan hier mogelijk een oplossing brengen.

In het kader van de resocialisatie van de gedetineerden past ook de verruiming van de mogelijkheid van aanpassing door middel van de 'open gevangenis'. Hier laat men de gedetineerden de laatste vijf maanden van hun straftijd verblijven, terwijl zij buiten de gevangenis werkzaam zijn. Ook de differentiatie in het gevangeniswezen — o.a. naar leeftijd en naar groepen met een bepaalde aard — is ingevoerd om de resocialisatie te vereenvoudigen.

Na te zijn ingegaan op de taak van de reclassering en de ontwikkeling in het reclasseringswerk sprak Hutte over de R.A. (recidive anonymous) te vergelijken met de A.A. (anonieme alcoholisten) waar met name in En-

geland goede ervaringen mee opgedaan zijn. Deze arbeid moet echter van de ex-gedetineerden zelf uitgaan; hij is moeilijk door anderen voor te bereiden. Na Hutte's betoog volgde in drie gespreksgroepen discussie over het onderwerp.

Een forum onder voorzitterschap van dr. Th. J. van Veen, met als leden P. E. Hutte, mevr. mr. H. Singer-Dekker en mr. H. B. Engelsman ging daarna op een aantal vragen nader in. Het eerste punt betrof het wel of niet inlichten van de collega's van een in een bedrijf geplaatste ex-gedetineerde. Mevr. Singer-Dekker meende dat met uitzondering van enkele gevallen inlichting aan de collega's in het bedrijf niet gewenst is. Engelsman achtte het echter wel van belang dat, indien de betrokkene er zelf prijs op stelt, dat zijn verleden bekend gemaakt wordt, men aan dit verlangen tegemoet komt. Hutte vroeg aandacht voor het feit, dat bij niet inlichten soms via andere wegen de zaak bekend wordt, hetgeen ook tot onhoudbare toestanden kan leiden. Noodzakelijk is naar zijn mening, dat met de betrokkene de kwestie van alle kanten wordt besproken. Van geval tot geval kan zij verschillen.

Diskussie over de 'Verklaring van gedrag' (een andere naam voor 'Bewijs van goed en zedelijk gedrag') leidde tot de conclusie, dat een verdere mildering van de aantekeningen gewenst is. Dat de overheid zelf bij het aanstellen van ex-gevangenen minder soepel is dan het bedrijfsleven werd algemeen afgekeurd.

Het complex vragen met betrekking tot het contact met de buitenwereld, de noden binnen de gevangenis (sexuele noden, homo-sexualiteit) kreeg veel aandacht. En-

Geen Kritisch Allerlei

Wij publiceren op de bladzijden 4, 5, 6 en 7 een uitvoerig artikel van de heer G. L. Salm over 'Problemen omtrent het al of niet bestaan van een god', gevolgd door een commentaar erop van prof. dr. J. P. van Praag. Door het ruimtegebrek, ontstaan door plaatsing van deze belangrijke gedachtenwisseling, waren wij genoodzaakt de rubriek 'Kritisch Allerlei' te doen vervallen. Redactie.

gelsman pleitte in dit verband voor andere strafformen, waarin met name de langdurige vrijheidsbeneming tot de uitzondering moet gaan behoren. Te denken valt aan het ondergaan van de straf in de vrije tijd (week-end) en het opleggen van hogere geldboeten. De problemen, verbonden aan de langdurige opsluiting, verdwijnen daardoor in vele gevallen.

In dit kader was ook de discussie interessant over de motieven tot vrijheidsbeneming. Gaat het om vergelding of om bescherming van de maatschappij? Uit de gedachtenwisseling bleek, dat er een zekere evenredigheid tussen beide zal moeten zijn. Iedere straf, ook een geldstraf, heeft in zich een stukje vergelding en 'leedtoebrenging'. Bescherming van de maatschappij en van de delinquent zelf, blijft echter ook een belangrijke factor.

C. DE VRIES

¹⁾ Uitgave van H.W.G., Tesselschadestraat 31, Amsterdam.

GROEIEND ONBEHAGEN

(Vervolg van pag. 1)

de voldoening overtreffen. Toegegeven, maar als de democratie niet selectief blijft door de beste mensen te krijgen dan is zij ten dode opgeschreven. Ook dit weigeren van capabele personen doet het onbehagen groeien.

Ten slotte nog een opmerking over een concreet punt van de volksvertegenwoordiging, dat tallozen geschokt heeft. Dat is de afspraak-theorie, duidelijker gezegd: de koehandel bij wetsvoorstellen. 'Als jullie ons steunen door voor een bepaald wetsvoorstel te stemmen, zullen wij jullie steunen bij het voorstel, dat jullie er graag door willen hebben.'

Zo werd de invoering van de mammoetwet gekoppeld aan die van de omroepwet, niet op de inhoud en de verantwoordelijkheid t.a.v. de leerlingen van het M.O. en de luis-

teraars, maar om een aantal kamerleden hun zin te laten doorzetten, wat zij op een andere wijze waarschijnlijk niet hadden kunnen bereiken. Ook de afspraakpolitiek doet het wantrouwen in het politieke bedrijf en het wantrouwen in het huidige partijwezen toenemen. Hoe het gaat als deze wegen blijvend gevolgd worden leert b.v. Frankrijk, waar één sterke, nationale figuur het 'système' heeft doorbroken en regeert met een volksvertegenwoordiging, die maar weinig te zeggen heeft. Na zijn dood of aftreden zal het moeilijk zijn om een politieke chaos te voorkomen. Wij hebben zo'n nationale figuur niet maar de partijen scheppen wel de voorwaarden waarop hij kan komen. Onze partijen zeggen wel, dat zij veranderingen en vernieuwingen willen maar de eerste tekenen van die goede wil moeten wij nog zien. En de tijd dringt.

B.

*zag ik het tekort aan
omlijsting van o.a. teervlekken
en lamme vogels en dood*

*maar waarom dan mijn
grijze zelfherhaling in
het kortademig kneden van
bloemen en liefde en het
juichen over meisjes
tussen de boterbloemen*

*waarom zei ik je niet
verzuim aan dode dingen
is het altijd weer
gedichten te moeten krassen
in zand in puin van
al eeuwen voor mijn eeuw
in vergadering bijeen?*

HANS VAN WEELY

Openbare school en N.H. Kerk

IN januari heeft de Hervormde Raad voor Zaken van Kerk en School in een brief aan de Tweede Kamer bezwaar gemaakt tegen wat hij noemt 'onjuiste gelijkschakeling van christendom en humanisme in de overgangswet ter invoering van de (zogenaamde) Mammoetwet'. Toen deze brief via het ANP bekend werd, heeft het dagelijks bestuur van het Humanistisch Verbond eveneens een brief aan de Tweede Kamer gezonden waarin het onder meer vaststelde:

- a. dat het Moderamen van de Nederlands Hervormde Kerk en de Hervormde Raad voor Zaken van Kerk en School geweigerd hebben zich te engageren in het overleg dat reeds meer dan tien jaar aan de gang is over de grondslagen van de openbare school;
- b. dat het Humanistisch Verbond zich in het bijzonder gegriefd voelde door de hooghartige uitspraak van de Hervormde Raad omtrent de gelijkstelling van christendom en humanisme (bij het openbare onderwijs). Het dagelijks bestuur van het H.V. stelde, dat in de (overgangswet) voorgestelde formulering van gelijkstelling met zoveel woorden niet gesproken wordt. Wel is daarin gezegd, dat christendom en humanisme beide een functie hebben in de fundering van het openbare onderwijs; Het d.b. deed dan ook een 'klemmend beroep op de (Tweede) Kamer om in de openbare school humanisten en andere niet-christenen niet tot tweederangs deelnemers te verklaren en ook in de grondslag tot uitdrukking te brengen, dat onze Nederlandse cultuur van ouds berust op de gedachtenwerelden van christendom en humanisme, niet als ideologieën maar als grondslagen van zingeving aan het bestaan'.

In het maartnummer van 'Volksonderwijs' – orgaan van de vereniging van die naam – schrijft nu de heer J. D. Brinksmā, naar aanleiding van de brief van het dagelijks bestuur van het Humanistisch Verbond, het volgende:

'HET moderamen van de Generale Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk mag men ongetwijfeld beschouwen als een college van wijze mannen. Wanneer dit college beslissingen neemt, dan moet men er op kunnen vertrouwen dat deze beslissingen weloverwogen zijn en dat er geen onberaden stappen worden ondernomen. Toch zijn er de laatste tijd met betrekking tot het beleid inzake de school enkele dingen gebeurd, die de vraag doen rijzen: 'Werd hier door het moderamen een verstandig besluit genomen, of heeft men de draagwijdte van de beslissing niet geheel overzien?' Wij den-

ken allereerst aan de geprononceerde adhesiebetuiging aan de Unie-collecte. Een School met de Bijbel, die onder vreemde vlag als 'Schoolslag' het Nederlandse onderwijs werd binnengeloodst.

In de tweede plaats, en daar wil ik het nu over hebben, aan de machtiging die het moderamen van de Synode verleende aan het moderamen van de Raad voor de Zaken van Kerk en School om de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te verzoeken de nieuwe taakomschrijving van het openbaar onderwijs, zoals dit in de overgangswet is opgenomen, niet in behandeling te nemen.

De wijze waarop dit verzoek was ingekleed, was op zijn zachtst uitgedrukt ongelukkig, en ik kan mij levendig voorstellen, dat het bestuur van het Humanistisch Verbond hierover gegriefd was en zich, evenals de organisaties die de belangen van het openbaar onderwijs behartigen, afvroeg: 'Hoe hebben we het nu?' Alleen de haast, waarmee het moderamen van de Raad voor de Zaken van Kerk en School op het laatste moment deze zaak aan de orde gesteld heeft, kan misschien de ongelukkige behandeling enigszins verklaren; vooral als men bedenkt dat de subcommissies van de Raad hierover nog advies moesten uitbrengen.

Dit was echter niet nodig geweest. In 1961, bij de voorbereidingen van de mammoetwet, is de huidige tekst van de taakomschrijving van het openbaar onderwijs met een klein detail-verschil in de studietoelichting 'Doelstelling algemene school' besproken. In die tijd hadden ook afgevaardigden van de Raad voor de Zaken van Kerk en School zitting in deze studietoelichting. Er rezen toen bij hen geen bezwaren.

Ook waren er geen bezwaren bij de leden van de Raad voor de Zaken van Kerk en School, wanneer ik als afgevaardigde van het interkerkelijk overleg in schoolzaken (I.K.O.S.) mededelingen deed over de besprekingen in de studietoelichting 'Doelstelling Algemene School' betreffende de nieuwe formulering.

In de vergadering van 11 maart 1965, toen de beslissing moest vallen, werd op mijn voorstel in het I.K.O.S. besloten hierin als I.K.O.S. geen partij te zijn.

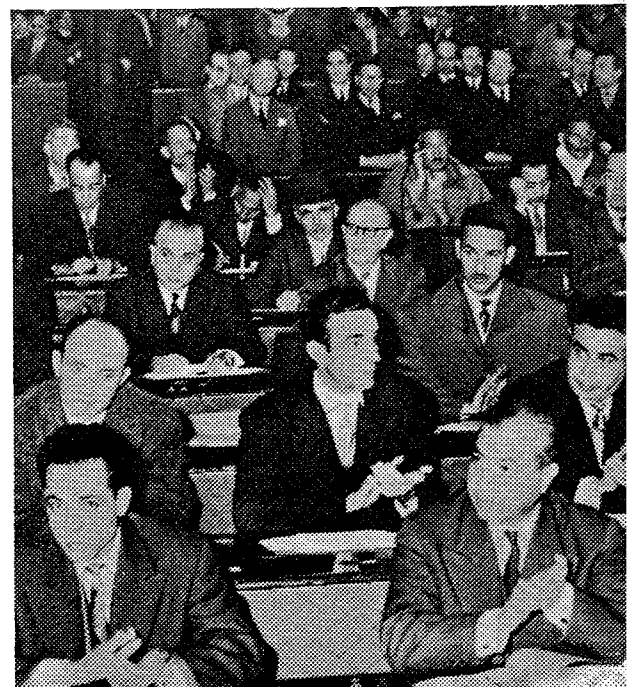
Nu is het wel vreemd, dat één van de belangrijkste groeperingen uit het I.K.O.S. op het allerlaatste moment, zonder enige waarschuwing, meent dat men in hoge mate bij de zaak betrokken is. Dit is geen rustig en verstandig beleid. Hier maakt men veel stuk, dat in jarenlang moeizaam overleg opgebouwd is, en stelt men opnieuw degenen die dit overleg moeten voeren levensgroot voor de vraag: 'Wat heeft de openbare school van de Hervormde Kerk te verwachten?'

OM dit stukje te schrijven, ben ik even van de keukentrap afgekomen. Ja, 't is weer zover, het moet allemaal weer. De verfkwaast viert weer hoogtij de laatste weken en we rollen weer van 't een in 't ander. Vroeger deed ik daar zelf nooit aan mee, aan die opknap-campagnes. Ik dacht ze wel uit, maar verder beperkte mijn aandeel zich tot het bijna onafgebroken bereiden en aandragen van consumpties en na afloop het uitwissen van de sporen van Het Werk. Dat was overigens ook niet voor de poes, want neem nu een kleinigheid: het uitspoelen van de kwasten. Dat gebeurt in terpentijn, goed, maar waarom die terpentijn hier thuis altijd gegoten moet worden in een van mijn glazen compôteschalen, mag Joost weten. Voor je die geslepen ribbels aan de buitenkant dan weer schoon hebt!

Dit jaar voer ik voor het eerst zelf de kwast. Een zelfoverwinning, want het is nogal moeilijk om de vrouw te zijn van een man, die het zelf allemaal veel beter en vlugger kan. Om dan te zeggen: 'Ik wil ook eens', met de kans er dik in, dat je 't grandioos verprutst, dat is met een nauwe rok aan, over een grote plas stappen. Of je rok scheurt uit of je haalt nèt nog een natte schoen. 't Gaat ook wel eens goed, zo is het leven nu ook wel weer en wat dat schilderen betreft, de verf is tegenwoordig zò goed, zegt mijn man, 't lukt altijd! Dat is dan wel weer bemoedigend.

Maar waarom vertel ik dat allemaal? Uw hoofd staat immers niet naar schilderen en schoonmaak! U bent in de congres-sfeer. Zaterdag en zondag is het er weer: het congres. Eigenlijk is dat ook een soort grote schoonmaak. Een tweejaarlijkse grote beurt. Wel niet echt met emmer en dweil en verf. Je kunt het hoofdbestuur tenslotte niet gaan overschilderen. Sommigen zeggen misschien: 'Helaas!' maar waarom. We zouden dan zeker de helft van de congres-tijd nodig hebben om te kibbelen over de kleur. De één wil groen en ander gebroken wit. Nee, ook zonder dat zullen we wel weer tijd te kort komen. Onze tweejaarlijkse grote beurt is een grondig gebeuren. Als Humanisten het over het Humanisme hebben en over elkaar en over het H.V., dan raken ze niet uitgepraat. En dat nog wel na een en twintig jaar. Eigenlijk is het nooit helemaal klaar. Altijd heb je na afloop het gevoel, dat er stof overgebleven is voor minstens nòg eens twintig jaar.

'Panta rhei', zeiden de oude Grieken, 'Alles stroomt' en dat geldt ook voor ons Humanisme. Het is in beweging, het stroomt. Wij stromen mee en er wordt veel met deze stroom meegevoerd, dat een en twintig jaar geleden nog zo vast zat, dat er geen verwikken aan was. Het is een sterke stroom en het is aan het congres, om te zorgen, dat hij de goede kant uit stroomt.

Problemen omtrent het al of niet bestaan van een god

Het congres van het Humanistisch Verbond, dat zaterdag 15 en zondag 16 april in Utrecht bijeen komt, zal in het teken staan van bezinning op 'De eigenaardigheid van de humanist'. De hoofdbestuurder P. Spigt schreef daarover een preadvies, waarvan wij de kern weergaven in Mens en Wereld van 4 maart 1967. Prof. dr. G. A. Kooy en G. Neervoort zullen zijn co-referenten zijn. Hun gedachten vatten wij samen in Mens en Wereld van 18 maart 1967.

Maar bezinning op 'De eigenaardigheid van de humanist' vereist toch in de eerste plaats bezinning op ons humanist-zijn. Hoe is onze identiteit, hoe staan wij in en tegenover de wereld waarin wij leven, zegt G. L. Salm, voorzitter van de gemeenschap Bussum van het Humanistisch Verbond. Wij zullen er bij die bezinning niet aan kunnen ontkomen, alle oude termen (geloof, ongeloof, god, wonder, atheïsme, religie enz.) aan een kritisch onderzoek te onderwerpen en er eventueel nieuwe voor in de plaats te stellen. Geen woorden, die op hun beurt trachten de oude gedachten te vangen, maar nieuwe woorden die nieuwe gedachten verklanken. Dus: de humanistische metafysica – als men daarvan mag spre-

ken – moet op de helling, we moeten trachten de nieuwste verworvenheden van de wetenschap te bouwen in onze gedachten- en gevoelswereld. We moeten durven erkennen, dat ons kenvermogen beperkt is en we moeten niet schromen dit voortdurend te doen. We dienen dus bereid te zijn ons denken en ons voelen, onszelf voortdurend weer aan een kritisch onderzoek te onderwerpen.

Salm schreef een uitvoerig artikel, waarin hij zijn gedachten heeft vervat. Hij tracht, zoekend en tastend, tot de kern van wat ons moet bezig houden door te dringen. Wij achten zijn artikel – dat als voorstel moeilijk in het congresprogramma past maar tijdens de discussies over het preadvies van Spigt een rol kan spelen – van zoveel betekenis, dat wij meenden het onverkort te moeten plaatsen. Prof. dr. J. P. van Praag, voorzitter van het H.V., schreef er een uitvoerig na-woord bij, dat wij eveneens afdrukken. Salm weet, dat hij 'het laatste woord' ten aanzien van een humanistische metafysica niet heeft gesproken, zo al iemand dat ooit zàl of kàn spreken. Hij beoogt slechts een diepgaande discussie op gang te brengen. Juist omdat wij hem bij dit pogen willen steunen plaatsen wij zijn artikel. Redactie.

ALS het er op aan komt iets te zeggen over de 'typische identiteit van de humanist', dan kan toch wel worden gesteld, dat één van zijn bekendste wezenstrekken zijn ongodsdienstigheid is. Maar tevens, dat die ongodsdienstigheid niet op onverschilligheid of ressentiment berust maar het gevolg is van de gelijke, logische doordenking.

Het hoofdbestuurder Bonger zegt het bondig en duidelijk, nl., dat de humanist geen andere kennisbron kan laten gelden dan zijn geest hem biedt, dat hij niet uitgaat van een openbaring, omdat hij daaromtrent geen ervaring heeft en voorts dat, indien hem wordt tegengeworpen dat alle menselijke vermogens van god stammen, hij dan antwoordt, dat zulks voor hem geen ervaringswerkelijkheid is. Er staat dan verder en dat vooral is o.i. boeiend, dat als de humanist zegt dat god geen ervaringswerkelijkheid is, hij er dan *direct* (let op het woordje direct) aan toevoegt, dat hij in deze agnostisch is, want noch het bestaan noch het niet-bestaan van god laat zich bewijzen. Er volgt dan nog heel fijntjes: voor het mysterie houdt het begrip halt en schroom voor het mysterie van het zijn in z'n ondoorgrondelijkheid leert bescheidenheid.

Inderdaad een onontkoombare conclusie, althans in de mate waarin het begrip 'god' is losgemaakt van de bekende 'overjarige' objectiveringen, vermenschlijkingen en omlijnin-

gen en beschouwd wordt als een expressie van het besef van de ondefinieerbare mogelijkheden van het 'met de vinger aanwijsbare' mysterie. Een gesprek over dat mysterie, hoe zinvol ook, kàn nooit meer opleveren, dan een voorzichtig vraagteken, of als u wilt de beveziging van een fantasie!

Door dit standpunt in te nemen distantieert de humanist (de 'moderne') zich van een absolute, dogmatische godloochening en blijft hij zich bewust van het ondoordringbare, waarin hij met zijn kosmosje ingekapseld zit.

Niettemin, ondanks de bovengesignaleerde geporteertheid voor dit wetenschappelijk verantwoorde agnosticisme, is er een evidente neiging bij menige humanistische spreker of publicist, het niet-bestaan van enig goddelijk niveau, in de ruimste zin opgevat, als een algemeen erkende humanistische leerstelling te poneren. Het wordt steeds meer een 'stil dogma', een dogma niet 'de jure', maar 'de facto'. Geruisloos wordt de klok een halve eeuw teruggedraaid, waarmee de conventie o.i. wel een wat erg grote eer wordt bewezen en waarmee de achtergronden van het mysterie, waarvoor we zo'n 'schroom' moesten opbrengen, stilletjes tot nul worden gereduceerd...

Tracht u dit nu niet te ontzenuwen, door te wijzen op wat er óók nog eens gezegd of geschreven is... Wij beweren nl. niet dat een leerstellige godloochening al 'bon ton' is in

onze kring, maar wij signaleren alleen maar een stille steeds verdergaande accentverschuiving... En ja, uiteraard zijn Bongers woorden geen voorschriften uit een catechismus maar... we zullen (in verband met onze wens een eigen identiteit te creëren) ergens een lijn moeten trekken, een lijn waarvan de plaats door de meerderheid moet worden goedgekeurd. Vooral op het stuk van een zo essentieel levensbeschouwelijk aspect als het onderhavige. Vele buitenstaanders maken opmerkingen in de trant van: de ene humanist zegt *dit*, de andere *dat*, wat moeten we daar nou mee.

Wij willen er op wijzen, dat negatie (ook de minder verplichtende negatie *de facto*) van het mysterie en wat daar aan vast zou kunnen zitten, alléén mogelijk is door een irrationele ingreep, met andere woorden: we zullen de ervaring van het mysterie, het ondoorgrondelijke, steeds weer energiek moeten wegmoffelen, waarmee we, en dat is bedenkelijk, het pad van de rede definitief zouden hebben verlaten.

Immers, de mate van loochening van de mogelijkheden van het buiten-menselijke moet congrueren met onze kennis van het buiten-menselijke 'niveau' en aangezien dat 'niveau' volslagen duister is – het woord mysterie is dunkt ons duidelijk genoeg, – zijn we op grond van elementaire logica genoodzaakt ons agnostisch standpunt 'voorlopig' te blijven innemen.

Punt van discussie: zou het geen aanbeveling verdienen het metafysisch agnosticisme, meer dan tot nog toe het geval was, op de voorgrond te plaatsen, door publicaties en lezingen. Wij vragen geen overijling maar wel een nuchtere bezinning op de grenzen van ons kenvermogen. Het agnosticisme wordt in een discussie dikwijls 'uiteindelijk' erkend als te zijn het enig wetenschappelijk verantwoord standpunt. De vraag doet zich voor of het niet méér dan tot nu toe, een levend denkpatroon van het humanisme moet worden, waardoor we wat meer met de voeten op de grond kunnen blijven staan.

Een bijgedachte: zonder opportunisme te willen bedrijven willen wij nog stellen: hij die zich godloochenaar noemt (god in de ruimste zin des woords) kan harmonisch samenwerken met degenen, die onbevangen bekennen, geen weet te hebben op het punt van *god* of *geen god*. Immers, de agnosticist wil best toegeven dat de atheïst mogelijk geheel gelijk heeft. Anderzijds zou in een gezelschap van radicale militante atheïsten de agnosticus zich op den duur minder op zijn gemak voelen, omdat de militante atheïst voortdurend met constatering werkt, waarachter de agnosticus vraagtekens pleegt te zetten overtuigd als hij is, van de onmogelijkheden verder te springen dan zijn geestelijke stok lang is. Met andere woorden: een agnostisch standpunt hoeft *niemand af te stoten* en dat is, dachten wij zo, een belangrijke bijkomstigheid.

(Verder pagina's 5, 6 en 7)

Metafysica op de helling

(Vervolg van pag. 4)

INTERPRETATIE van het door ons ervaren, aanwijsbare mysterie, is een uiterst hachelijke zaak. De christenen hebben met hun godsbeeld eeuwenlang de moeilijkheid van het begrijpen van het mysterie verschoven, in feite verschoven in een 'oppermens' die soms straft, dan weer liefheeft. Het pleit niet voor de westerse wereld, dat dit geborneerde rationalisme pas nu gaat tanen: vele christenen dalen af naar de aarde en verlaten hun menselijke god en beginnen in te zien, dat het enige herkenbare buiten ons het mysterie is. Aldus zouden we kunnen hopen, dat de geëvolueerde christen nadert tot de humanist. Maar zie... welke ontwikkeling tekent zich af aan de humanistische horizon, het is haast onvoorstelbaar maar niettemin een feit... nl.: een nieuwe objectivering, als u wilt afbakening; m.a.w. een nieuwe interpretatie van het buiten-menselijke.

Szczesny: er bestaat niets aan 'gene' zijde der wereld. Uit een immanente oorsprong(?) ontplooit zich haar kern laag na laag enz. De wereld is één universeel continuüm... Uit de omvangloze (??) oermaterie ontplooiën zich de werelden. Ook Julian Huxley schijnt dit te weten. Onze prof. Van Praag in 'Humanistiek': De wereld is compleet en dynamisch. (Dit postulaat)... onderscheidt de humanistische denkwijze zowel van het godsbesef als van het principiële nihilisme. Het betekent, dat er niet nog iets achter of buiten de wereld is.

Wij zouden er voor voelen achter deze en dergelijke uitspraken een vraagteken te plaatsen. Wij vrezen nieuwe mythen, weliswaar hebben deze mythen meer waarheidskansen dan de christelijke, maar het blijven tot feiten gebombardeerde mogelijkheden... Het bedenkelijke is nl. vooral, dat er bij deze uitspraken geen enkele reserve wordt gemaakt. De denkfout die op dit punt steeds weer wordt begaan, is dat het begrip 'oneindigheid' wordt verward met 'een uitzonderlijke heel erg grote eindigheid' en we maken dat onomvatbare tot een huiselijk kosmosje waarin we moedig demarcatie-lijnen gaan trekken... vergetende, dat als we misschien over enige tijd vier miljard lichtjaren in het kosmosje kunnen schouwen, we dan één druppeltje uit alle denkbare oceanen bij elkaar kunnen bekijken, kunnen 'ervaren', waarbij ik aanteken, dat volgens wetenschappelijke publicaties¹⁾ wij alsdan onze *absolute horizon* hebben bereikt. En dáár praten we over in zinnen zonder vraagtekens. We weten het alweer te zeggen, hoe het in elkaar zit: één werkelijkheid, één wetmatigheid... En nu willen wij per se niet stellen dat er een meervoudige werkelijkheid is, noch, dat er buiten deze wereld 'iets anders' is, maar we stellen op grond van de humanistische er-

kenning van het ondoorgrondelijke Zijn dat we over het kosmische (waarvan we nauwelijks een druppeltje kunnen doorzien) alleen maar kunnen spreken in de vorm van... misschien, misschien... heel misschien!

Laat ons toch de rede trouw blijven en er van afzien het heelal (of hoe het ook heet, we weten nauwelijks wat het is), dit heelal in kaart te brengen. We lopen weer argeloos in de dogma-val, zoals eens zovele christenen. Zeer terecht schrijft prof. Van Praag in Rezenschap 1963, blz. 23: 'Werkelijkheid is dus het zijn van de mens, d.w.z. voor de mensen. Het is een intersubjectief begrip en leert ons niets omtrent de ware aard van het zijn.'

Erkend wordt hier dus de ondoorgrondelijkheid van het Zijn, waarvan we dus niet kunnen weten of het enkelvoudig dan wel meervoudig is. Ondoorgrondelijk is het Zó-zijn

Verouderde terminologie

DE voortschrijdende wetenschappelijke expansie maakt het steeds bezwaarlijker gesprekken die aan de metafysica raken te blijven voeren met prentboekwoordjes als: geloof, god, wonder, ongeloof, atheïsme, atheïst, religie, woorden die behoren tot een verouderd²⁾ begrippen-apparaat en eenvoudig niet meer passen in de huidige structuur van wetenschappelijke verworvenheden. Ze staan volledig in de christelijke traditie... en wij lopen 'conventioneel' mee. Indien we ook het woord 'ongeloof' beschouwen als een gevalueerde term, dan bedoelen we 'ongeloof in de absolute zin', m.a.w. ongeloof ten aanzien van mogelijkheden in het buiten-menselijke. Hier zal het woord 'ongeloof' weliswaar een emotionele restwaarde behouden, maar in een discussie moeten worden vervangen door een 'niet-weten'. Ongeloof in beperkte zin blijft alleen actueel, nl., ten aanzien van zekere verouderde christelijke godsconcepties, waarbij god een verlengstuk lijkt van de mens, een soort goede (wrede) bovenbuurman wiens handel en wandel volledig huiselijk lijkt, en dus acteert *binnen* ons kenvermogen. Een god evenwel die anti-redelijk is door in strijd te zijn – de eeuwen door – met onze diepste gevoelens voor recht, billijkheid en logica (Auschwitz)... Deze puur-menselijke god komt ons ongeloofwaardig voor. Ten aan-

¹⁾ *Sterrenkunde van Dr. W. J. A. Schouten (Prisma), blz. 164: 'Het waarneembare heelal'.*

²⁾ *Die verouderde woorden (geloof, ongeloof, god enz....) boeten in aan actuele waarde en krijgen steeds meer historische waarde! We willen ook nu niet weer overdrijven!*

van de werkelijkheid. Deze constatering slaat uiteraard op de zintuigelijk direct waarneembare werkelijkheid maar tevens op het kwantitatieve, op de niet-zintuigelijk waarneembare werkelijkheid, nl., die welke zich voor eeuwig aan ons gezicht onttrekt achter boven signaleerde absolute horizon. (En dan praten we nog niet eens over het 'kleinste').

We komen nu, nuchter redenerend, tot de volgende conclusie: als we enerzijds erkennen te verkeren in een oneindig en ondoorgrondelijk zijn, dan kunnen we anderzijds geen interpretatie geven van dat ondoorgrondelijke (nl. door grenzen te stellen) zonder met onszelf in tegenspraak te komen. Dit dienen we binnen niet al te lange tijd wel scherp te doorzien.

Punten voor discussie: moeten we onze humanistische metafysica niet hoog nodig op de helling zetten? Is er in de hogere regionen van ons Verbond wel de nodige wijsgerige samenwerking? Speelt hier misschien tijdgebrek een rol? Al zijn wij leken, toch menen we ons te moeten afvragen of er niet wat meer nauwkeurigheid betracht moet worden bij het *formuleren*.

zien van deze menselijke god past een menselijk ongeloof. Wij bedoelen, kort en goed, dat woorden als geloof en ongeloof alleen zinvol gebezigd kunnen worden in menselijke situaties of beschouwd als zodanig.

We dienen echter goed in het oog te houden, dat het moderne christendom snel evolueert en het begrip 'god' wordt steeds meer beschouwd als een ander woord voor het 'onnoembare' hetgeen het 'humanistische mysterie' zeer nabij komt. Zo ziet het er naar uit dat beide zo positief ingestelde groepen elkaar zullen benaderen, beiden eens wijzer geworden, concluderend dat de grenzen van het menselijk kenvermogen, wel elastisch maar tenslotte onverbiddelijk zijn.

Hoezeer is deze evolutie te verkiezen boven de inmiddels in opgang zijnde ontwikkeling, waarbij teveel humanisten zich blijven vergaapen aan de karikatuur van een vergeelde god met welke de progressieve christen *al-lang* heeft afgerekend. In de mate waarin ons deze ontwikkeling ontgaat, lopen we achter! Laat ons actueel blijven!

Discussiepunt: dienen we niet eens te gaan denken aan een frisse terminologie, ter verlichting van een zinvol gesprek onderling en met anderen. Bij het opstellen van dit betoog was het herhaaldelijk nodig nadere omschrijvingen toe te voegen, hetgeen niet bemoeigend is. Of springen we te ver ineens? Willen we teveel? Een commissie van deskundigen zou hier zeker baanbrekend werk kunnen verrichten.

(Vervolg op pag.'s 6 en 7)

Nadere toelichting

(Vervolg van pag. 5)

NA lezing van het vorenstaande zal het wel duidelijk zijn, dat wij met de discussies op het congres een basisverbreding beogen te bereiken in het humanistische denken. Want het gaat de verkeerde kant uit. Het zijn bepaald niet altijd uitsluitend zekere gelovigen die door benepenheid worden bedreigd. Het is in dit opzicht de moeite waard te herinneren aan wat Szczesny schrijft in de Toekomst van het Ongeloof. Szczesny is weliswaar geen lid van ons Verbond, maar behoort wel tot de door het Verbond aanbevolen auteurs ...en terecht, want zijn woorden 'draaien er niet omheen'. Hij zegt dan ongeveer:

De pretentie van het christendom *de* religie te zijn (het komt ook bij de ongelovige in het Westen niet op, dit te bestrijden) gedooft niet eens te vermoeden, dat er op de plaats van de christelijke metafysica een andere poging om de dingen te duiden zou kunnen treden. Zo zien wij hoe, met de afwijzing van het christendom de werkelijkheid vernauwt. Radeloos glijdt de blik van de mens langs de oppervlakte der dingen, legt hun diepste mechanismen bloot en verheft de beginselen van hun samenspel tot de voornaamste rang van laatste waarheden... Omdat het christendom de toegang tot een universele zinduiding verspert, valt de wereld in een veelheid van symptomen uiteen, zonder zinvol verband...

Deze ontwikkelingsgang – kenmerkend voor het westerse ziektebeeld – voert naar kleinheid en benepenheid en eindigt in een leefklimaat waar men genoeg moet nemen met een dorre feiten-aanbidding... een leefklimaat, dat ons niet meer zal toestaan iets te aanvaarden, dat de ervaring te boven gaat en we zullen het dan moeten doen met degelijk veiliggestelde brave verworvenheden. De foto wordt dan meer dan de schilderij... Als nu sommigen der onzen een metafysica trachten te formuleren, op de wijze als aangeduid onder het hoofd 'Humanistische metafysica op de helling' (o.i. een wat 'begrensd' pogen tot beschrijven: hoe we ons het kosmische niveau moeten indenken, waarbij het begrip 'het ondoorgrondelijke zijn' slechts een beleefde eer wordt bewezen)... dan gaat het er op lijken, dat wij (gedachtig aan Szczesny) het westerse ziektebeeld in feite meehelpen te verdiepen!

Wij vrezen een geborneerd al te typisch Hollands Humanisme, dat aan de wijdere, niettemin keiharde werkelijkheid hardnekkig voorbij dreigt te gaan. Waarlijk, het gebrek van hen die geborneerd empirisch denken is natuurlijk niet, dat zij datgene verwerpen, wat in *strijd* is met de ervaring, maar steeds weer, dat ze luchtig over het 'hoofd' zien dat de begrenzing van hun ratio tegelijk het

evidente bewijs vormt voor het zijn van het 'andere', het 'onkenbare'. Ze zijn een beetje als de vissen die zich begrensd voelen door de waterspiegel maar 'ontkennen' of 'doen alsof ze niet in de gaten hebben' dat boven de waterspiegel iets anders uitstijgt... omdat het nl. geen water is... Toegegeven: de vis moet het met zijn waterwereld doen, zoals wij met ons werkelijkheidje, maar het wordt ons toch wat al te benepen, de evidente ervaring van die grenzen als quantité négligeable in ons binnenste te moeten verdonkeren.

De menselijke situatie immers is omringd door het ondoordringbare... ziedaar een feit, dat we niet op een zondagnamiddag beleefd moeten toegeven, maar het is de hoeksteen van het moderne bewustzijn: leren sterk staan in een onbegrijpelijke maar boeiende kosmos of wie weet kosmosen... Door deze wetenschappelijke verworvenheid uit te dragen, slaan we dan wellicht een bredere basis onder onze voeten met een royaler besef van enerzijds 's mensen grootheid, anderzijds zijn kleinheid... Aldus verbreedt zich de ervaringswerkelijkheid.

Commentaar prof. Van Praag

DE redactie vraagt mij om een korte beschouwing naar aanleiding van het artikel van de heer Salm. Met genoegenvoldoe ik aan deze wens. Ik houd mij daarbij graag aan zijn verzoek om hem niet te vangen op een woord of een niet geheel verantwoord beeldd spraak. Ik doe dat te liever, omdat ik er van overtuigd ben dat hij uitdrukking geeft aan gedachten die, hoe dan ook geformuleerd, ook bij anderen leven. Ik stel echter voorop dat ik het volstrekt niet met hem eens ben dat eenheid van opvatting over de punten die hij aansnijdt noodzakelijk is om te komen tot een herkenbare identiteit van de humanist. Ik acht dat zelfs onwenselijk. De identiteit van de humanist blijkt mede uit het feit dat er over dit soort vragen juist geheel uiteenlopende humanistische opvattingen kunnen bestaan. Overigens citeert de heer Salm in zijn beschouwing nauwelijks een uitspraak van humanisten als Bonger of Lips die ik niet zou kunnen onderschrijven.

Mijn uitgangspunt kies ik in het citaat van mijn hand waarin uitgesproken wordt dat werkelijkheid het zijn is voor de mens en dat dit begrip ons niets leert omtrent de ware aard van het zijn. Deze uitspraak van mijzelf onderschrijf ik nog steeds. Zij betekent dat andere wezens met andere zintuigen en een andere geest in een andere werkelijkheid zouden leven (zoals reeds de kleurenblinde in een iets andere werkelijkheid leeft dan de normale mens). Het betekent niet dat men over het zijn zou kunnen denken los van een levend wezen dat

Het verwerken nu van die spanning tussen grootheid en kleinheid, veel en weinig, hoog en laag, puur eigen-tijdse begrippen, dat is de uitdaging aan de moderne mens en... aan ons humanisten (als we tenminste niet achter willen blijven).

Tracht u ons, bij de beoordeling van onze argumenten en uiteenzettingen, niet te 'vangen' op een woord of een niet geheel verantwoord beeldd spraak, want het gaat niet om de details maar om uiting van onze overtuiging dat we 'geen deuren moeten dichtgooien', dat we niet verder moeten verschraken...¹⁾. Wij hopen dat u de goede verstaander zult zijn die aan een paar gebrekkige formuleringen genoeg heeft!

We zullen moeten blijven denken, eventueel vernieuwen en niet bang zijn wanen te verscheuren... dat heeft Bart de Ligt al heel lang geleden gezegd: Voortdurend wanen verscheuren... ook als het moet, de eigen wanen... al zijn die nog zo taai!

G. L. SALM

¹⁾ Wij verwijzen in dit verband met nadruk naar bladzijde 50 van Humanistisch Credo (van H. Lips), waar u een ons zeer welkome ondersteuning van ons standpunt zult aantreffen, namelijk 'mens-zijn is altijd: zijn-met-mysterie... zonder dit besef zullen mensen te gronde gaan...'

dit zijn tot zijn werkelijkheid maakt. En het betekent helemaal niet dat men over een abstract zijn als een andere werkelijkheid zou kunnen spreken. Werkelijkheid is per definitie het door levende wezens tot hun werkelijkheid gemaakte zijn.

Daarom is met de vermelde uitspraak volstrekt niet in strijd de eerder genoemde stelling dat er niet nog iets achter of buiten de werkelijkheid is. Men moet hier alle nadruk leggen op het laatste woordje 'is'. Het woordje 'is' betekent hier voor mensen (levende wezens) bestaan; en bestaan betekent waarneembaar zijn of uit het waargenomene noodzakelijk afgeleid moeten worden. Het abstracte zijn is daarbij een grensbegrip d.w.z. het doemt op aan de rand van ons redelijk bewustzijn. Er laat zich niets kenbaars over zeggen behalve juist dit, dat het als een ongekennde dimensie aan de rand van ons bewust-zijn verschijnt. Voor vele humanisten is dat niettemin een besef vol betekenis. In deze gedachtengang wordt de stelling van de heer Salm in zijn toelichting 'dat de begrenzing van de ratio tegelijk het evidente bewijs vormt voor het zijn van het andere' zinledig. Het 'zijn van het andere' betekent òf dat het andere werkelijkheid is, maar dat is in strijd met de definitie, òf het betekent dat het iets anders is dan werkelijkheid, maar dan is het onkenbaar; en dit woord 'onkenbaar' moet men volkomen ernstig nemen.

(Slot op pag. 7)

COMMENTAAR PROF. VAN PRAAG

(Vervolg van pag. 6)

Is er dan geen mysterie of ondoorgrondelijkheid? Dat zou in strijd zijn met wat ik steeds gesteld heb. Maar de ondoorgrondelijkheid van het zijn schuilt in zijn principiële onkenbaarheid en de ondoorgrondelijkheid van de kenbare werkelijkheid schuilt in het zó zijn van die werkelijkheid, d.w.z. in het feit dat zij is zoals zij is zonder logische grond: een absurditeit, een uitdaging, een avontuur, al naar men haar benaderen wil. Het komt mij voor dat ook de moderne theologie steeds meer dit inzicht tot uitdrukking brengt: te weten de onontkoombaarheid van de werkelijkheid als de uitdaging waarmee wij moeten leven. Ik ben het met de heer Salm eens dat deze revolutionaire ontwikkeling van de theologie veel humanisten schijnt te ontgaan. Dat is een reden tot bescheidenheid, maar geen vrijbrief om het onkenbare ongemotiveerd

tot kennis te verklaren juist nu het christendom daarvan meer en meer terugkomt. Laat ik mij tot deze hoofdpunten beperken. De gemiddelde lezer zal toch wel het gevoel hebben dat de heer Salm en ik ons aan haarkloverij te buiten gaan. Dat is naar mijn overtuiging niet zo. Maar ik meen dat de kenmerken van het humanist-zijn op een heel ander gebied liggen dan waar de heer Salm ze zoekt. De vormgeving van het humanisme hangt niet af van de filosofische bovenbouw, maar van de menselijke onderbouw. Over de filosofische verklaring daarvan kunnen humanisten gerust verschillend denken. Over de menselijke positie is verstandhouding vereist, niet in de zin van eenvormigheid, maar van eenheid in verscheidenheid. Daarop zullen wij de nadruk moeten leggen als wij de identiteit van de humanist willen verduidelijken.

J. P. VAN PRAAG

‘REKENSCHAP’ OVER VRIJHEIDSSTRAF

HET maartnummer van de veertiende jaargang van *Rekenschap* heeft als thema *de straf*. In 1962 verscheen een artikel van prof. mr. A. D. Belinfante, *Overdenking over de vrijheidsstraf*, dat in kringen van strafrechtjuristen veel stof heeft doen opwaaien. In het voor ons liggende nummer is dit artikel ongewijzigd herdrukt en aan een aantal ter zake kundigen werd gevraagd een reactie te geven op de stellingen. Belinfante ontkent de geldigheid van de vergeldingsgedachte in het strafrecht, hij ontkent ook de opvoedende werking van de vrijheidsstraf en hij wijst met nadruk op het tweeslachtige karakter van de motivering van de gevangenisstraf; enerzijds de reclassering, die tijdens en met de straf moet beginnen, (een fictie volgens schr.), anderzijds is de gevangenis ook bij het meest menselijke regiem ‘de maatschappelijke dood’. Het is een ‘valse rationalisering’ te menen, dat de delinkwent als een nieuw mens in de maatschappij terugkeert. Het is een illusie, omdat de allesbeheersende voorwaarde voor verbetering – de vrijheid – ontbreekt. Schr. ziet geen heil in het huidige penitentiaire systeem en meent, dat andere vormen van ‘straf’ – ontzetting uit bepaalde rechten, arbeidsplicht op week-einden, boeten met schadevergoedingselementen bv. – in de plaats moeten komen van de gevangenisstraf. Het radicale artikel eindigt met de uitdagende zin: ‘De werkelijke reclassering door de straf moet beginnen bij de reclassenten’.

Mr. W. F. C. van Hattum schrijft over de straf en wijdt het eerste deel van zijn bijdrage aan een beschouwing over het determinisme of het indeterminisme. Hoeveel diepzinnigs en trefzands de auteur daarover ook meedeelt, bevredigend is dit gedeelte toch niet en dat kan ook nauwelijks, volgens mij, want het is, als de predestinatie een schijnprobleem.

Toen de slaaf, in de klassieke oudheid, die zijn meester bestolen had, klaagde dat deze hem niet mocht straffen omdat alles door de goden was vastgesteld en hij moest stelen, zei de heer laconiek, dat de goden ook gewild hadden, dat hij een dracht stokslagen zou krijgen. De heer moest hem straffen. Dit heldere verhaal bewijst m.i. dat predestinatie, determinisme, hoe interessant als theologisch-filosofisch probleem, niets verandert aan de beoordeling, aan de interpretatie. De schr. roept dan ook uit ‘Laat... elke strafrechtjurist of criminoloog ophouden

zich determinist te noemen...’ Als de mens niet, tot op zekere hoogte, te beoordelen door de instanties, verantwoordelijk gesteld mag worden voor zijn daden, dan zou elke vorm van straf alleen maar een geheelodeloze vorm van wreedheid zijn.

Overigens is schr. het eens met Belinfante, dat over gevangenisstraf ‘heel weinig goeds’ valt te zeggen. Van Hattum acht deze vorm van straf ‘in nog sterkere mate criminogeen dan we nu reeds vermoeden’. Deze straf zal op den duur verdwijnen, meent schr. Zolang de vrijheidsberoving als straf nog bestaat pleit schr. voor de hervorming van de gevangenis zó, dat het gestelde doel in de eerste Gevangenisregel: ‘Het doel van de behandeling en oefening van veroordeelde gevangenen moet zijn hen te helpen en aan te moedigen een goed en nuttig leven te leiden’ een werkelijke kans op verwezenlijking kan krijgen.

De Amsterdamse kinderrechtster mr. Knap staat sceptisch tegenover veel van Belinfantes stellingen, hij wil de vergeldingsgedachte niet geheel over boord gooien. Het is bijzonder interessant om deze stem uit de praktijk, wars van filosofisch getheoretiseer, te horen en zijn ervaringen te stellen naast die van Belinfante.

Een advocaat uit de praktijk, mr. Th. Ph. van Raalte, beschrijft in *Welkom afscheid* zijn reacties op het stuk van Belinfante. Ook hij schrijft: ‘Wij zullen afscheid moeten nemen van het instituut straf en met name van de gevangenis’. Er bestaan in Nederland mogelijkheden om ‘langs evolutionaire weg tot effectieve maatregelen ter beteugeling der criminaliteit te komen, o.a. de voorwaardelijke veroordeling’.

P. A. Pols, centraal geestelijk raadsman voor de gedetineerden vanwege het Humanistisch Verbond, schrijft onder de titel *Hier en nu*, over de problemen, de verwachtingen, de achtergronden, de aanpak en de doelstellingen van de humanistische geestelijke verzorging in de gevangenis. Diepe ernst en verantwoordelijkheidsbesef ten aanzien van het werk spreekt uit dit artikel.

P. Krug geeft veel informatie over de futurologie, de voorspellende wetenschap. Het nummer vervolgt met een zeer kritische bespreking, door prof. Freudenthal, van het eerste deel van *Geloof en natuurwetenschap* door dr. De Jong en dr. Dippel. De recensie eindigt met de voor-

den: ‘Ik heb in mijn leven veel over ‘geloof en wetenschap’ gelezen, maar zo weinig als in deze hoofdstukken heb ik er nergens over gelezen’. P. Spigt vervolgt, ten slotte zijn *Notities van een lezer*; om te smullen voor ieder, die herhaaldelijk de schok der herkenning krijgt. Wat Spigt over Paul Claudel schrijft was althans uit het hart gegrepen van

B.

Uitgevers sturen..

Jan Mens’ romancyclus ‘Griet Manshande’ – omvattend ‘De gouden reaal’, ‘De blinde werelt’, ‘Het goede inzicht’ en ‘Godt alleen d’eere’ is nu bij de uitgeverij Kosmos (Amsterdam) in één band uitgekomen. De prijs is f 18,50.

Bij de N.V. gebr. Zomer & Keunings uitgeversmaatschappij (Wageningen) verscheen van J. W. Jongedijk ‘Wat gelooft uw buurman?’, waarin de gedachtenwerelden van Quakers, aanhangers van het Leger des Heils, morele herbewapenaars, vrije katholieken, leden der Christengemeenschap, Christians Scientists, Jehova’s Getuigen, Mormonen, Soefi’s, spiritisten, humanisten, vrijmetselaren, orthodoxe en liberale Joden, Islamieten en Boeddhisten zijn geschetst. Voorwaar: een zeer bontgeschakeerd gezelschap. De opzet van het boek is, ‘een zo duidelijk mogelijk beeld te geven van een aantal minder grote kerken en van enige geestelijke bewegingen, waarvan sommige als een zuurdesem hebben gewerkt, zodat hun invloed evenredig is aan het geringe aantal leden dat zij hebben’. Jongedijk beoogt met zijn boek, een dialoog tussen de verschillende geestelijke groeperingen te bevorderen. Hij zegt in zijn verantwoording o.m.: ‘Nergens heb ik van enige kritiek doen blijken, omdat ik anders mijn doel voorbij zou schieten’. Vermoedelijk heeft hij niet begrepen, dat hij het – op niet-bedoelde wijze – toch doet, want diezelfde verantwoording eindigt aldus: ‘Zij die geloven, weten, dat aan het einde der tijden de dag zal aanbreken waarop de mensheid getuige zal zijn van één kudde onder één Herder. Aan die manifestatie der eenheid mede te werken, is het velen een voorrecht – opdat de wereld gelove’. Wat moeten de niet-gelovenden – en ook zij die in het geheel niet als Jongedijk geloven – met zo’n verantwoording, die toch duidelijk kritiek op hun ongeloof of andersgeloof inhoudt? Maar... men telle de uitslag niet doch het doel alleen, en zó gezien kan Jongedijks boek misschien verhelderend ten aanzien van het ‘geloof van uw buurman’ werken. Zijn literatuurverwijzingen vinden wij bar mager. Over het humanisme bij voorbeeld heeft hij, behalve zijn eigen boek ‘Geestelijke leiders van ons volk’ alleen geraadpleegd de brochures ‘20 jaar Humanistisch Verbond’, ‘Invloedrijken’ en de serie Oriëntatie.

v. S.

Lezingen voor de radio

Vrijdag 14 april 22.25 uur: Kort commentaar (Hilv. II)

Maandag 17 april 19.40 uur: H. J. J. Lips: ‘Gezin en Opvoeding’ (Hilv. I)

Vrijdag 21 april 22.25 uur: Kort commentaar (Hilv. II)

Maandag 24 april 19.40 uur: Libbe van der Wal: ‘En wat zegt een humanist daarvan’

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

In het maartnummer:

Meningen over het straffen.
Met bijdragen van A. D. Belinfante, M. Knap, P.-A. Pols,
Th. van Raalte en anderen.

Folder op aanvraag

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan

HUMANISTISCHE STICHTING

SOCRATES

Postbus 114, Utrecht

Giro 582293

ANNONCES

Nederlandse familie, wonende te Brugge, België, **biedt logies aan**, met of zonder pension. Inlichtingen mevr. A. Schot-Brevé, Schaarstraat 92, Brugge. Tel. 37048.

Man, 50 j., arb., waarvan j. dochter in obs.huis verblijft, met 2 j. werkende zoons, zoekt tijdelijk of duurzaam **vrouw voor gezin** (geen beroeps). Ch. v. d. Wilt, Vossegatse-laan 71, Utrecht.

Jong moederloos gezin met 3 meisjes, 4, 6, 8 j., **zoekt jonge vrouw** die leiding v. huish. op zich wil nemen. Brieven onder no. 22 a/h buro M. en W.

Gevr. juffrouw voor de huishouding in klein pension. Moet kunnen koken en leiding geven aan het overige personeel. Huize Gaudeamus, Gerard Doulaan 21, Bilthoven. Tel. 03402-2660.

Voor jonge vr., b.b.h.h., **gem. zij-kamer** + k.k. gebr. A'dam (Oud-Zuid) (tel. 020-79 95 07).

Binnenkort zal verschijnen:

Geschiedenis van het Humanisme in Nederland
van Dr. A. L. Constandse

Verkoopprijs: f 8,90. Nu reeds te bestellen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht door storting of overschrijving op postrekening no. 30 49 60, met vermelding van de titel van het boek.

het wonder

samengesteld door:

Drs. D. Braun O.F.M., P. N. Kruyswijk, Prof. Dr. G. A. Lindenboom, Ds. G. van Loenen, J. J. C. Marlet, zenuwarts, Drs. J. G. van der Ploeg, Dr. D. H. Prins, Prof. Mag. Dr. E. C. F. A. Schillebeeckx O.P., Ds. P. Simoons, Dr. I. Vijlbrief, Drs. J. A. M. Weterman.
(Uitgave N.G.C. no. 26)

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 26.

HET HUMANISTISCH OPLEIDINGSINSTITUUT

roept gegadigden op voor opleiding tot:

A: Geestelijk raadsman

**B: Docent humanistisch
vormingsonderwijs**

Tijd en plaats: De cursus duurt twee jaar. De colleges worden gegeven te Utrecht, 's zaterdags om de veertien dagen van 14.00 uur tot 18.00 uur. Vakantie van 1 juli tot 1 september.

Vakken zijn o.a.: Humanistiek, filosofie, andragogiek/pedagogiek, groepswork, kennis van de Bijbel, van het Christendom en van de niet-christelijke religies.

Vereisten: Middelbare schoolopleiding, en enige jaren voortgezette studie - leeftijd 25 tot 35 jaar - humanistische levensovertuiging. Een commissie van toelating beoordeelt de persoonlijke geschiktheid van de kandidaat.

Mogelijkheden: Na de studie bestaat de mogelijkheid om als vrijwilliger of als beroepskracht werkzaam te zijn.

Cursusgeld: Het cursusgeld bedraagt f 400,- per jaar.

**Inlichtingen en
aanmeldingen:** Voor 1 mei a.s. bij het Humanistisch Opleidingsinstituut, postbus 114, Utrecht.
Tel. (030) - 24641

„Opvoeding op het gebied der sexualiteit”

geschreven door Prof. Dr. A. C. Drogendijk, P. J. F. Dupuis (arts), Prof. Dr. Ir. A. F. van Leeuwen S.J., A. G. van Omme (arts), J. Reehorst, P. W. van der Vliet, Dr. J. J. A. Vollebergh, Prof. Dr. H. R. Wijngaarden, Dr. R. Zijlstra. (Uitgave N.G.C.).

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting en overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C. nr. 22.

MENS EN KOSMOS

Uit de inhoud: Prof. Dr. J. H. Dubbink, G. Th. Fechner's 'Dag- en nachtaanzicht vergeleken met Dostojevski'; Noud van den Eerenbeemt, 'Ervaringen met L.S.D.'; Milan Machovec, 'Waarop kan de mens van heden hopen?'; Prof. Dr. C. J. Bleeker, 'Roes en vervoering'.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.